

Regels voor de meent

Stientje van Veldhoven

TREFWOORDEN

Duurzaamheid, klimaatverandering, milieufilosofie, politiek

Entomologische Berichten 73 (4): 164-166

De mens kan op allerlei manieren met de natuur omgaan. We zien onszelf niet graag als despoot, waarbij de natuur er enkel is ten dienste van ons, maar handelen vaak wel zo. Het gaat slecht met onze leefomgeving en natuurlijke hulpbronnen, daarover zijn vele rapporten en andere publicaties verschenen. Het echte gevoel van urgentie om daar iets aan te doen is er echter nog steeds niet. Waarschijnlijk kunnen de creativiteit en het vermogen van de mens in oplossingen voorzien, maar daarvoor moeten we ons eerst bewust worden van de problemen en vervolgens duidelijke nieuwe spelregels opstellen. Als we niet meer als despoot maar als rentmeester met de aarde omgaan en rekeningen niet langer worden doorgeschoven, dan staan we aan het begin van een nieuwe industriële revolutie. Vergroening is dé kans om ons vastgelopen economische systeem vlot te trekken. We moeten de aarde gaan 'gebruiken' in plaats van 'verbruiken', verbruik en vervuiling moeten een prijs krijgen die de vervuiler vervolgens moet betalen, en we moeten onze welvaart anders gaan meten.

De mens en duurzaamheid

Duurzaamheid is een filosofisch onderwerp, een moreel onderwerp, bijna een religieus onderwerp. Duurzaamheid heeft alles te maken met de manier waarop wij kijken naar de verhoudingen tussen mens en aarde, tussen mensen onderling, en tussen huidige en volgende generaties.

De milieufilosofie onderscheid vijf grondhoudingen in de omgang van de mens met de natuur. (1) Als eerste de mens als despoot, waarbij de natuur enkel ten dienste staat van de mens, en de exploitatie van de natuur niet beperkt wordt door morele overwegingen. Stinkende meren, neergehaalde woudreuzen, uitgestrekte plassen weggelekte olie. De wereld is helaas nog vol despoten. (2) Dan de mens als verlichte heerser, die nadenkt over de consequenties van zijn handelen, en die zich ervan bewust is dat hulpbronnen eindig zijn en de draagkracht van de aarde beperkt is. Maar die er naar streeft om de natuur onder zijn controle te brengen, te domesticeren, als het ware. Zoals boeren, afhankelijk als zij zijn van de vruchtbaarheid van hun grond. (3) De derde figuur is die van de rentmeester. De mens mag oogsten uit de natuur, maar de hoofdsom niet aantasten. Dat is nog niet zo gemakkelijk te meten; denk maar aan bio-brandstoffen die tot indirecte veranderingen in landgebruik leiden. Of aan eucalyptusplantages die op zwart geblakerde hellingen in Portugal worden geplant na een bosbrand, maar de grond uitputten. Of aan Günter Pauli, Lid van de club van Rome, die bij zijn bedrijf Ecover tot de conclusie kwam dat zijn gebruik van biologisch afbreekbare palmolievetzuren uiteindelijk leidde tot de kap van regenwoud. Biologische afbreekbaarheid en hernieuwbaarheid staan dus niet per definitie gelijk aan duurzaamheid. Een netelige kwestie voor de rentmeester. (4) De vierde figuur is de mens als partner van de natuur. Organisaties als Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer proberen zich – midden tussen zevenbaanssnelwegen, meubelboulevard en kassencomplexen – hard te maken om kwetsbare planten en dieren een veilige haven te bieden. (5) De laatste figuur is die van de mens als onderdeel van de natuur. Waarbij de mens slechts een radertje is in het grote geheel (figuur 1).

Als je het zo op een rijtje ziet staan, die vijf figuren, dan is het voor iedereen duidelijk. De despoot, dat wil je niet zijn. Sterker nog, gevraagd naar hun ideaalbeeld van de relatie mens-natuur, blijken de meeste mensen te kiezen voor een combinatie tussen de mens als partner en als onderdeel van de natuur. Maar of ze zich daarnaar gedragen? Decennia lang hebben we om het hardst gegraven naar grondstoffen, geboord naar olie, gevist op zee... om te ontdekken dat deze rijkdom eindig is.

Nobelprijswinnaar Paul Crutzen zei het treffend: 'welkom in het antropoceen' (zie ook Crutzen 2002). Het is nu de mens die het lot van de aarde in handen heeft. Wij veranderen de aarde. Door het grootschalig gebruik van fossiele brandstoffen verandert de temperatuur. De rivier de Colorado die zes miljoen jaar lang naar zee stroomde, eindigt nu in een zilte woestijnvlakte. De laatste 130 km die Aldo Leopold in 1922 nog peddelend in een kano aflegde moet je nu te voet gaan om de kust te bereiken. En over miljoenen jaren worden op Hawaii vast fossielen gevonden, ingebed in een laag versteend microplastic. Mensen regeren de aarde als despoot.

Veertig jaar na het eerste rapport van de Club van Rome (Meadows et al. 1972), 25 jaar na het rapport van Brundlandt (1987) en zes jaar na het Stern-rapport (Stern 2006) is het echte gevoel van urgentie er nog steeds niet, of hebben we dat in ieder geval nog niet effectief om weten te zetten in actie (figuur 2). Ondanks de stapels rapporten van het internationale energie agentschap die stellen dat tussen nu en 2035 de vraag naar energie met een derde zal toenemen en dat die energiehonger vooral met kolen gestild zal worden. Hiermee zitten we op een pad van 3,5 °C temperatuurstijging, hetgeen leidt tot 'irreversible and potentially catastrophic climate change', tenzij we sterk investeren in andere kapitaalgoederen (IEA 2011).

De OECD gaf in 2011 aan dat 'het tij nog te keren is', mits we 46 triljoen euro investeren. Hierbij geldt overigens dat elke Amerikaanse dollar die we niet vóór 2020 investeren een kostenverhoging van 4,3 dollar zal betekenen, vanwege de effecten van de broeikasgassen die in de tussentijd zijn uitgestoten (OECD & IAE 2011). Ook de Verenigde Naties mengen zich in het

1. Gedraagt de mens zich als despoot ten opzichte van de natuur, of is hij slechts een klein radertje in het grote geheel? Foto: Jinze Noordijk

1. Does mankind rule nature as a despot, or is he just a thread in its complex web?

debat en riepen 2012 uit tot het internationale jaar van de duurzame energie voor allen. Dan is er uiteraard ook nog de Club van Rome die in haar rapport 2052 concludeert dat de wereld met lichte vertraging gewoon het donkere pad naar klimaatverandering bewandelt en onvoldoende doet om de temperatuurstijging tot twee graden te beperken (Randers 2012). Rond de tijd dat het rapport gepubliceerd werd, kwam ook naar buiten dat de bindende EU-doelstelling geweigerd was door Europese energiebedrijven en dat de eurocrisis het investeringsklimaat voor windenergie vernietigd had.

En daar zit hem de echte crux. Onze economische crisis is veel fundamenteeler dan de financiële crisis alleen. Ook waar het gaat om energie, grondstoffen en natuur loeien de sirenes. In de speltheorie kent men de 'tragedy of the commons', oftewel in mooi Nederlands 'de tragiek van de meent'. Deze theorie beschrijft hoe volledige vrijheid bij gemeenschappelijk gebruik van goederen leidt tot totale overexploitatie van die goederen, omdat elk individu streeft naar maximalisatie van het eigen nut, waarbij allen uiteindelijk slecht af zijn. We weten heel goed wat we moeten doen, en de technologie is er. Maar we kiezen er niet voor, omdat we maximaal ons eigen belang nastreven, omdat we zeker weten dat anders de ander dat wel zal doen.

Mensen onderling

Waarom zou ik korter douchen als er in China elke maand vijf kolencentrales worden bijgebouwd? Of, vanuit het perspectief van de Chinees, waarom mogen wij ons deel van de meent niet exploiteren? Waarom moeten wij de kosten dragen voor een klimaatverandering, veroorzaakt door rijke landen die decennia lang ongelimiteerd hun fabriekspijpen lieten roken? Zomaar twee kanten van dezelfde medaille. De 'invisible hand' van Adam Smith (1759) werkt niet op de meent, zeker niet als de partijen verwickeld zijn in een 'prisoner's dilemma'. Alle partijen zijn beter af als ze samenwerken, maar moeten daarvoor erg veel vertrouwen hebben in de opstelling van de ander. Niet gemakkelijk als je met 180 landen moet onderhandelen over de toekomst van het klimaat en over de kosten die we vandaag maken ten gunste van morgen. Want de grootste effecten van

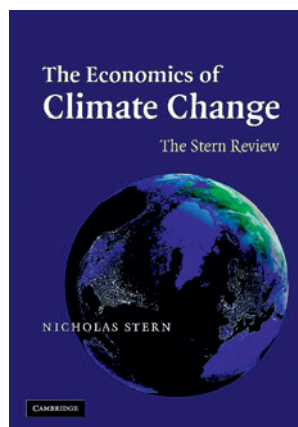
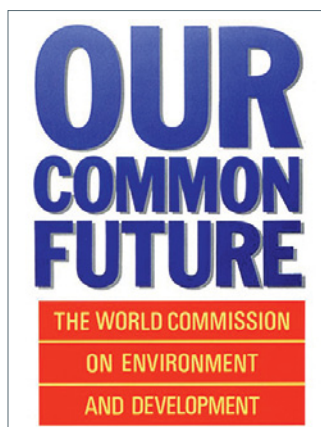
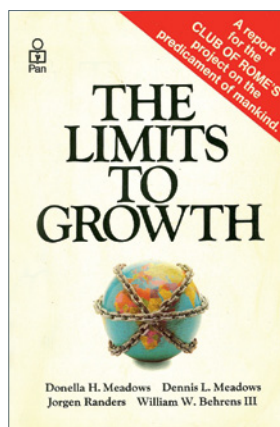
het uitputten van de meent – waterschaarste of juist overvloed, voedseltekorten en geopolitieke spanningen, uitsterven van soorten en opraken van grondstoffen – laten zich nu nog niet in volle omvang zien, tenzij je heel goed kijkt.

Onze kinderen zullen er echter volop mee geconfronteerd worden. En dat roept dan de morele vraag op: willen wij wel het beste voor onze kinderen? Of is 'goed' wel goed genoeg, zodat het niet ten kosten gaat van onze eigen situatie? En is dat verwerpelijk? We hebben tegenwoordig zelfs een politieke partij exclusief voor de belangen van 50+'ers, die aardig wat kiezers trekt. Maar ook de partij die het gezin hoog in het vaandel heeft, heeft de staatsschuld laten oplopen. Beducht voor electoraal verlies op korte termijn. In financiële vorm doorgeschoven. Het is bepaald geen fraai plaatje.

De mens rooft als een despoot zoveel mogelijk van de meent, waarbij er hem weinig aan gelegen is hoeveel hij overlaat voor anderen, nu en in de toekomst. Je zou er nog pessimist van worden. Maar dat ben ik niet. Want de andere kant van de medaille is dat de mens zich toch een weg heeft weten te banen uit de donkere Middeleeuwen en uit de beroete fabriekshallen. En zo zullen we ook onze weg vinden uit deze problemen. Elk nadeel... leidt tot zoeken naar het voordeel.

Want we kunnen gebruik maken van de creativiteit van de mens, van zijn verlangen z'n eigen situatie te verbeteren, van zijn vermogen het onmogelijke mogelijk te maken. Als we ons bewust worden en duidelijke spelregels opstellen. Als we niet meer als despoot, maar als rentmeester met de aarde omgaan en rekeningen niet langer worden doorgeschoven, dan staan we aan het begin van een nieuwe industriële revolutie, waarbij we veel slimmer omgaan met alles wat de aarde ons biedt. Als we over een paar decennia terugkijken, zullen we ons niet meer kunnen voorstellen dat auto's in de stad 1:10 rijden, dat we gas verbranden voor het verwarmen van huizen, dat onze telefoons leeglopen en dat onze wc-pot nog niet zelfreinigend is (Pauli 2012). En dat zijn overigens nog niet eens de meest spectaculaire voorbeelden uit het laatste boek van Günter Pauli. Het ontwerpen en ontwikkelen van deze nieuwe producten betekent economische groei. Zoals het IEA (2011) al schetst, er is tegen de 50 biljoen Amerikaanse dollar aan nieuwe kapitaalgoederen nodig om de opwarming van de aarde tegen te houden. Dat lijkt mij een groeiemarkt! Ik ben dus ook niet zo sceptisch over de welvaart van morgen. Ik ben geen profeet van het consuminderen, al maak ik voor vlees graag een uitzondering. Vergroening is dé kans, om ons vastgelopen economische systeem vlot te trekken, maar dan moeten er wel een paar spelregels veranderen. Als we de aarde gaan 'gebruiken' in plaats van 'verbruiken', als verbruik en vervuiling een prijs krijgen die de vervuiler vervolgens ook betaalt, en als we onze welvaart anders gaan meten. Waarbij we niet rijker worden van de verkoop van meer gas, maar armer als we geen geld opzij zetten voor het onderhoud van onze dijken. En er zijn al mooie voorbeelden: de markt loopt in enkele gevallen ver voor op de politiek, in Nederland in ieder geval. Sommige grote bedrijven realiseren zich dat voor duurzame groei duurzame grondstoffenketens noodzakelijk zijn. Bovendien horen onze afvalverwerkers tot de meest efficiënte ter wereld.

Er is echter nog veel te doen, niet in de laatste plaats aan het verbinden van bedrijfsleven en wetenschap. Omdat de wetenschap ons laat dromen van het, nu nog, onmogelijke. Daarom was is ook erg blij met de lancering, in november 2012, van 'het Groene Brein' door de Groene Zaak. Dit 'brein' is een netwerk dat gericht is op radicale vernieuwing en versnelling in het proces van economische verduurzaming. En een eerste stap op weg naar een nieuwe dynamiek in de gouden driehoek van bedrijfsleven, wetenschap, politiek en overheid.

2. Drie belangrijke publicaties over onze impact op de aarde: 'The limits to growth' (Meadows et al. 1972), 'Our common future' (Brundtland 1987) en 'The Stern review' (Stern 2006).
2. Three important publications on man's impact on earth: 'Limits to growth' (Meadows et al. 1972), 'Our common future' (Brundtland 1987) and 'The Stern review' (Stern 2006).

Tot slot

Hoe staat het met het politieke landschap? Hoe ziet het recente regeerakkoord er uit door een groene bril? Laat ik het positief brengen: het was geen prioriteit. Eerlijk is eerlijk: er is een mooie paragraaf over natuur. Het geld waar meerdere partijen zich hard voor maakten bij het lenteakkoord is nu structureel geworden. Dat was hard nodig na het afbraakbeleid van Rutte I. Ook over energie wordt een mooie stip op de horizon gezet: meer decentrale energie, al weten we nog niet hoe aantrekkelijk dat wordt. Verder komt er een verschuiving naar meer duurzame energie, van 4% nu naar 16% in 2020 en 100% in 2050. Maar 80% van de kosten wordt doorgeschoven naar het volgende kabinet. Jeroen van der Veer, hoofd van de topsector energie, opperde al dat je met gas en CO₂-afvang en -opslag ook koolstofarm kunt zijn. Zorgwekkender is dat er niets gedaan wordt aan de structuur van onze economie. De stortbelasting blijft geschrapt, grijze energie wordt voor bedrijven goedkoper in plaats

van duurder en de subsidies op milieuvervuiling nemen met 1,2 miljard euro toe. Er zitten minder mensen in de trein en meer in de file, energiebesparing wordt een vrijwillige inspanning, groene groei is een zwak punt in het regeerakkoord, zo stelt het Planbureau voor de Leefomgeving. Over hergebruik van grondstoffen zijn mooie woorden geschreven, maar ze getuigen van geen enkele concrete ambitie. Om van 'anders meten' nog maar niet te spreken.

Voor al die mensen die bang waren dat er voor de oppositie weinig meer te doen zou zijn: die kan ik gerust stellen! Constructief waar het kan en kritisch waar het moet, zullen wij moeten streven naar goede regels voor de meent. In Nederland, in Europa en wereldwijd. Want duurzame ontwikkeling laat zich niet vangen binnen de dijken, maar kan er wel worden opgekweekt, om zich vervolgens over de hele wereld te verspreiden, en dat heeft ons al eens eerder een Gouden Eeuw gebracht.

Literatuur

Brundtland GH 1987. Our Common Future. The Report of the World Commission on Environment and Development. Oxford University Press.

Meadows DH, Meadows DL, Randers J & Behrens III WW 1972. The limits to growth: a report for the Club of Rome's project on the predicament of mankind. Universe Books.

Crutzen PJ 2002. The 'anthropocene'. Journal de Physique IV (Proceedings) 12(10): 1-5.

IEA 2011. World Energy Outlook 2011. International Energy Agency.

OECD & IAE 2011. Green growth studies: energy. Organisation for Economic Co-operation and Development & International Energy Agency.

Pauli G 2012. Blauwe economie, 10 jaar, 100 innovaties, 100 miljoen banen. Nieuw Amsterdam.

Randers J 2012. 2052: A global forecast for the next forty years. Chelsea Green Publishing.

Smith A 1759. The theory of moral sentiments. A. Millar.

Stern N 2006. The economics of climate change – the Stern review. Cambridge University Press.

Summary

Rules for the commons

Humans have different ways to treat nature. We do not like to see ourselves as despot, nature just serving us, but we often behave like that anyway. Our environment and natural resources are not doing well, as has been described in multiple reports and publications. However, there is no real feeling of urgency to do something about this. We are probably creative and capable enough to find solutions, but we should first be aware of the problems and draft clear new rules. If we no longer behave as despots but become stewards of our planet and stop shoving up our bills, we are at the beginning of a new industrial revolution. Sustainability offers an excellent opportunity to activate our stalled economy. We will have to start using our planet instead of consuming it, consumption and pollution should be paid for by the polluter, and we have to measure prosperity in a different way.

